

DICTIONNAIRE FRANCAIS-MAFA

Yves LE BLÉIS

© Yves Le Bléis 2026

<http://dayimafa.net/>

(évolutif en ligne - tous droits réservés - reproduction interdite)

version du 29-09-2026

L

LA

(art. déf. ou p.o.d.)

cf. le, la

LÀ

ahəsa, ahəsásá, ahəngásá [2026 ahsa, ahsásá, ahngásá]

» Là il en met deux, là trois... là une poignée, là plein les deux mains... • **pəda ahəsə cew, pəda ahəsə makár...**
pəda ahəsə dúngúdf ráy, pəda ahəsə zlozlom... [2026 pəda ahsə cew, pəda ahsə makár... pəda ahsə dúngúdf ráy, pəda ahsə
zlozlom...]

là-bas (avec mouvement vers un lieu imprécis)

áwúsá

» Qu'est-ce qui vous a conduits là-bas ? • **ń dəkíné áwúsə mé ?** [2026 ńdəkíné áwúsə mé ?]

là-bas (loin)

ahəngátá, ahəngátáy, ahəta, ahətay [2026 ahngátá, ahngátáy, ahta, ahtay]

là-dedans

təpa (litt. “de là, dans là”), cf. **tə**

» Et on donne à boire au bœuf là-dedans (dans le “giler”) • **á nda sanə yim á zlí təpa (tə gílér)**

là-dedans (avec mouvement)

ápa

» Monte là-dedans • **túvá ápa**

là-dessus

aapa

» Il y a un oiseau là-dessus • **dfiyik aapa**

par ci par là, deci delà

ánasá ánasa, cf. **nasa** (cela)

» Il passe par ci par là • **á bizhé ánasá ánasa** [2026 á bizé ánasá ánasa]

LABOURER

búrhw-, búrhwé, búrhwá

tsah-, cehe, tsohwa [2026 cah-, cehe, cohwa] (*scarifier*)

» Je laboure la brousse • **í cehá heshékéd** [2026 í cehá hesékéd]

vúrhw-, vúrhwé, vúrhwá

LABRET

kərngaz (*silex*)

LACÉRER (MOUVEMENT DE -)

hírc, cf. hórts-, hírcé, húrtsá [2026 hór-, hírcé, húrca]

» Et le cache-sexe lui lacéra la peau • **á vazək a n jikáđíy hírc**

LACHE (DESSERRÉ)

gwóngúr-ngúrra'a [2026 gwóngúrngúra'a]

» Sa ceinture est lâche • **sukwiý dəbə ná ngwóngúr-ngúrra'a** [2026 skwiý dəbə ná ngwóngúrngúra'a]

kwélé-kwele'e, kwalá-kwala'a [2026 kwélékwele'e, kwalákwala'a] (*flottant*)

» Le bracelet est lâche • **dasíy kwélé-kwele'e** [2026 dasíy kwélékwele'e]

lakándzóra'a, lakándzór-ndzorra'a, lekénjire'e, lekénjír-njírre'e [2026 lakánjóra'a, lakánjórnrjóra'a, lekénjire'e, lekénjírnrjire'e] (*lâche*)

LACHER

kwál-, kwélé, kwálá (*délaisser*)

» cette guêpe maçon ne nous lâche pas • **mangavər wuná á kwáləngá áabay** [2026 mangavər wuná á kwálngá áabay]

LAGONOSTICTA SENEGALA

shíy-shiy dza [2026 sísiy ja] (*litt. "passereau de montagne"*), cf. **shíy-sháy** [2026 síysáy]

LAISSER

jék-, jéké, jékwé

» Je laisse mon travail • **í jékó mizlin ga**

kwáləd-, kwéləde, kwáləda [2026 kwáld-, kwélde, kwálda], cf. **kwál-, kwélé, kwálá** (*délaisser*)

» Je laisse la viande et je prends du riz • **í kwélədó zluwéd a i cí móróráy** [2026 í kwéldó zluwéd a i cí móróráy]

LAIT

wa (*sein*)

» Il leur verse du lait sur leur boule de mil. Et ils le boivent • **a n sá bálátó wá á gíd á mávər tónɡa sa. Á ta sa'a**

LAITEUX

sláfa'a, sláf-sláffa'a, sléfe'e, sléf-sléffe'e [2026 sláfa'a, sláfláfa'a, sléfe'e, sléfléfe'e]

» Les arachides sont laiteuses • **vandá sláf-sláffa'a** [2026 vandá sláfláfa'a]

LAMBEAUX (EN -)

rundódóda'a

» Son vêtement est en lambeaux • **maslakə ná rundódóda'a**

LAME

ma (*bouche*)

» lame de houe / lame de faucille • **mə dɔvar / mə gwadza** [2026 mə dɔvar / mə gwaja]

» celui-ci (le bloc de fer sorti du bas-fourneau), si tu t'en sers pour allonger la lame d'une houe, c'est six houes dont tu allonges la lame • **ńtə ká píya' á má á dɔvər bə ɖokw, mokwa aa ká píya' á má á dɔvar**

LAMELLE D'ÉCORCE DE TIGE DE MIL

slembékéd (lamelle d'écorce de tige de mil)

- » On prend une lamelle d'écorce de mil pour diviser cette main par incisions • **á nda cú slembékíd á nda bazlámanó riy sô wuḑek-wuḑek-wuḑekke'e** [2026 á nda cú slembékíd á nda bazlámanó riy sô wuḑekwuḑekwuḑeke'e]

LAMENTATIONS

ńkidehá va (litt. "remuer le corps"), cf. **ńkidehe**

LANCE

tsokwal [2026 cokwal]

zot (sagaie)

LANCÉE (SUR LA -)

ńdi [2026 ńdā] (forme transitive, litt. "l'aller de", cf. **ńdé** (marche))

- » Sur la lancée, après un moment, on va à Mineo • **ńdi ndíy azhér ndá dé á Minew** [2026 ńdā ndíy azér ndá dé á Minew]
» Sur leur lancée, ils s'en vont • **ńdi tó tá dé** [2026 ńdā tó tá dé]

LANCER

ḑam-, ḑeme, ḑoma

- » Je lance des cailloux au bœuf • **í ḑemó zle**

ngaz-

- » Je lui lance une pierre • **í ngazánó kwa**

vərzl-, virzle, vurzla

- » Je te lancer une pierre • **í vərzlákó kwá**

SE LANCER

zlar-, zlere, zlorá

- » Il se lance dans la culture • **á zleró mpízhé** [2026 á zleró mpízé]

commencer une tâche

zlar-, zlere, zlorá

- » Je commence par le début • **í zlere tə nhínkáḑə ná**

LANCINANT

handzá-handzá-handz, henjé-henjé-henj [2026 hanjáhanjáhanj, henjéhenjéhenj] (rampant)

- » J'ai une pensée lancinante dans la tête • **sukwiý ngidé á gíy tə gid' gó henjé-henje'e** [2026 skwiý ngidé á gíy tə gid' gó henjéhenje'e]

LANGAGE

ḑáyá (cou)

LANGUE EN FEUILLES D'ARBRE

kuce (lange en feuilles d'arbre)

- » Pour faire ce lange, on met un peu de feuilles et on l'enroule dedans comme ça • **kuce aa ndíy sô ḑokwá, ndá ga váh kété á nda páḑḑá áḑé kátá** [2026 kuce aa ndíy sô ḑokwá, ndá ga váh kété á nda páḑḑá áḑé kátá]

LANGUE

langue parlée

ḑáyá (cou)

- » La langue des Mafa • **ḑáyi Máfá**

organe

léné

frein de la langue

kwátərma

tirer la langue

binkid–binkidde'e [2026 binkidbinkide'e] (*allongant*)

- » Il tire la langue • **á gíy lénó binkid–binkidde'e** [2026 á gíy lénó binkidbinkide'e]
- » Il lèche du sel • **á nekedó bāmó binkid–binkidde'e** [2026 á nekedó bāmó binkidbinkide'e]

LANIÈRE

lanière en écorce d'*Annona senegalensis*

gwonókwád

lanière en écorce d'extrémité supérieure de tige de mil

wuzl–wuzle, wuzl–wezl [2026 wuzlwuzle, wuzlwezl]

lanière en écorce d'*Ulvaria*

gúzmbohw

lanière d'entrejambe

vazak

lanière d'entrejambe (à Ldamstay et Mendezhe)

ńduwzađ

lanière d'entrejambe (à Mokola)

ńfirsle

lanière d'entrejambe (à Oudahay)

ńgwéégulbe

LANNEA

acida

gəlápár

fruticosa

bakarúwá

sp.

ńzákázambak

LAPER

tsáđ–, cédé, tsódá [2026 cáđ–, cédé, códá]

vurt–, vúrte, vurta

LAPIDER

kósláh–, kísléhé, kúslóhwá (*chasser*)

- » et ils lui jetèrent des pierres pour le tuer • **á ta kísléhe' aa kwá á ta kide'e**

LAPIN

wándáv

LAQUELLE

cf. lequel

LAQUER UNE CHEVELURE

dedízh-, dedízhé, doedázhé [2026 dedíz-, dedízé, doedázé] (*aplanir*)

LARGE

dádárása'a, dádárés-réssa'a [2026 dádársa'a, dádárésrésa'a] (*épais*)

duwzəda'a, duwzəd-zədda'a [2026 duwzəda'a, duwzədzəda'a]

» Sa jupe est large • **patariy nō duwzəd-zədda'a** [2026 patariy nō duwzədzəda'a]

duwziya'a, duwziy-ziyya'a [2026 duwziya'a, duwziyziya'a]

háḃáḃa'a, háḃáḃ-háḃáḃa'a, héḃéḃe'e, héḃéḃ-héḃéḃe'e [2026 háḃáḃa'a, háḃáḃháḃáḃa'a, héḃéḃe'e, héḃéḃhéḃéḃe'e]

» Il a plusieurs grosses plaies sur la corps • **mbiló háḃáḃ-háḃáḃa' aa və na** [2026 mbiló háḃáḃháḃáḃa' aa və na]

hóbádáda'a, hībédéde'e

kúzlátáta'a

ndíya'a, ndíy-ndíyya'a [2026 ndíya'a, ndíyndíya'a]

» La fente est large • **m bazlá ndíya'a**

péréré'e, pér-péréré'e, pér-pérre'e, párára'a, pár-parára'a, pár-párra'a [2026 péréré'e, pérpérére'e, pérpére'e, párára'a, párpárára'a, párpára'a]

» La porte de la maison est large • **matáwúdə gíy par-parara'a** [2026 matáwúdə gíy parparara'a]

de plus en plus largement

bakakakak

» L'enfant ouvre la bouche largement et il pleure • **kórá á wúnó má á dəḃó bakakakaka' a n kuḃay**

pour le fond d'une pot, la base d'une maison

bəḃawa'a, bəḃaw-bəḃawwa'a [2026 bəḃawa'a, bəḃawbəḃawa'a]

» S'il s'agit d'une très grande (marmite), on lui moule un fond imposant • **mán mbay-bayya mába, ndá tsa bəḃawa méne** [2026 mán mbaybaya mába, ndá ca bəḃawa méne]

pour un chemin

búngwa'a

pour un sourire

hwás-hwása'a [2026 hwáswása'a], cf. **hwása'a** (*ravi*)

» Il a un large sourire • **á ngwéshé hwás-hwása'a** [2026 á ngwésé hwáshwása'a]

pour une feuille

zlépa'a, zlép-zléppa'a [2026 zlépa'a, zlépzlépa'a] (*large et plat*)

pour une oreille

bəlaw'a, bəlaw-bəlawwa'a (*ajout FH*) [2026 bəlaw'a, bəlawbəlaw'a]

daw-dawwa'a [2026 dawdawa'a]

pour une ouverture, un goulot

búwdzánga'a, búwdzáng-dzánnga'a [2026 búwjánga'a, búwjángjánga'a] (*édenté*)

» La jarre de bière de mil a un large goulot • **duwzlək zúm búwdzáng-dzánnga'a** [2026 duwzlək zúm búwjángjánga'a]

LARME

kuḃa

- » “Pourquoi viens-tu à la maison les larmes aux yeux tous les jours ?” • “ká shiké á ngwíy áá kufa aa díy pécík-pécík ahəme ?” [2026 “ká ské á ngwíy áá kufa aa díy pécík-pécík ahme ?”]

traces de larmes sur le visage

hór-hórra'a [2026 hór-hór'a] (larmoyant)

- » Il a des larmes sur le visage • kudá á shiké tə diy nə hór-hórra'a [2026 kudá á ské tə diy nə hór-hór'a]

ndéhím-ndéhímme'e [2026 ndéhímnndéhíme'e] (larmoyant)

- » Il a des larmes sur le visage • na áá kufa aa díy ndéhím-ndéhímme'e [2026 na áá kufa aa díy ndéhímnndéhíme'e]

à chaudes larmes

sóládáda'a, shílédéde'e [2026 sóládáda'a, sílédéde'e] (étendu)

- » Il pleure à chaudes larmes • á kúdíy shílédéde'e [2026 á kúdíy sílédéde'e]

fondre en larmes

shindiḡ [2026 sindiḡ]

- » Il fond en larmes (les larmes coulent abondamment de ses yeux) • kúḡ shindiḡkádə ná áwúda tə dáy [2026 kúḡ sindiḡkádə ná áwúdatə dáy]

déclencher des larmes

sláslár-, slésléré, slóslórá

- » Le vent me fait pleurer • kwazlər á slásláramayi dáy

LARVE

guḡ-gúḡáy [2026 guḡgúḡáy] (larve d'insecte aquatique)

ńndzágázla [2026 ńnjágázla] (larve de sauterelle)

ńngal-wúḡáh [2026 ńngalwúḡáh] (larve de hanneton)

LATRINES

dávázay

- » Il jette la peau en question dans la latrine seulement • kalədə búkwíya' á dáváziy méne [2026 kaldə búkwíya' á dáváziy méne]

giy zay (litt. “maison d'excrément”), cf. **gáy, gíy, giy** (maison)

- » et jette-la dans les latrines • á ka kalədə á giy zay [2026 á ka kaldə á giy zay]

LAVÉ

cúwédéde'e, tsúwádáda'a [2026 cúwédéde'e, cúwádáda'a]

- » Les arachides sont lavées • vandá cúwédéde'e

LAVER

pán-, péné, póná

slah-, slehe, slohwa

- » Je lave unealebasse • í slehá kwokwáy

LE, LA

(art. déf.)

-á'á, -a'a, -é'é, -e'e

- » Le père en question est au champ de mil • bába tə giy daw
 » La maison / Le trou • gíya'a / vevidé'e
 » et le père va dans la case • á bába' a n dé á gáy

(p.o.d.) (réf. obj. dir. suffixé à un verbe)

-á'á, -a'a, -é'é, -e'e

» Il le fait • á gíya'a

(celui, celle qui est ...)

ń-, m- [2026 ń, m]

» Celui qui a été coupé, le coupé • ńngóla'a

» Celle qui est trop épaisse (la trop épaisse) • ńdof-dofofa'a [2026 ńdofdofofa'a]

ń, m [2026 ń-, m-]

» La cruche qui a une bosse est cassée • tetó m mārava aa húd m batsə na [2026 tetó m mārva aa húd m bacə na]

» Le travailleur (l'homme qui fait le travail) • ndú ń gíy mizlen [2026 ndú ńgíy mizlen]

LÉCHER

nakad-, nekeḁe, nokwaḁa

palkəs-, pilkishe, pulkusa [2026 palkəs-, pilkise, pulkusa]

LÉGER

ḁéféfe'e, ḁéféféféfe'e (tiède)

» L'enfant a une légère fièvre • vogwá ḁéféféféfe' aa və kórá

káfa'a, káf-káffa'a, kéfe'e, káf-kéffe'e [2026 káfa'a, káfkáfa'a, kéfe'e, káfkéfe'e]

» L'enveloppe de la tige de mil est légère • zlekézlív káf-kéffe'e [2026 zlekézlív káfkéfe'e]

» J'ai le ventre léger • huḁ gó káfa'a

pour des cheveux

láf-láffa'a, léf-léffe'e [2026 láfláfa'a, léfléfe'e]

pour quelqu'un qui court

ndéwe'e, ndéw-ndéw-ndéwwe'e [2026 ndéwe'e, ndéwndéwndéwe'e]

» Il court avec légèreté • á híy ndéw-ndéw-ndéwwe'e [2026 á híy ndéwndéwndéwe'e]

pour un vent

fár-fárfa'a, fér-férre'e [2026 fárfára'a, férféfe'e]

» Le vent léger le rafraîchit • kwazlór fár-fárfa' aa ná tsíya'a [2026 kwazlór fárfára' aa ná cíya'a]

fat-fatta'a, fet-fette'e [2026 fatfata'a, fettete'e]

» le vent souffle légèrement du sud • kwazlór fet-fette' aa ná shikó tə cívid' gide'e [2026 kwazlór fettete' aa ná ská tə cívid' gide'e]

pour un vêtement

kúlénjére'e, kúlénjér-njérre'e [2026 kúlénjére'e, kúlénjérnjére'e] (clair)

» J'ai acheté un vêtement léger • i sùmkádíy maslakó ńkúlénjér-njérre'e [2026 i sùmkádíy maslakó ńkúlénjérnjére'e]

LÉGUMES

lák (sauce)

légumes secs

hwosokwa

légumes verts

ńzuhwat

LENDEMAIN

móengweslime'e toujours précédé de tə ("dans")

» Le lendemain matin quand ils sont entièrement cuits,... on en vend tout simplement • tə móengweslime' aa pírík

mán kileng n ndará'á... á nda sá shúme méne [2026 tə mɔ̃ngweslime' aa prík mán kleng n ndará'á... á nda sá sùme méne]
 ➤ dès le lendemain... / le surlendemain... • **tə mɔ̃ngweslime langa... / tə mɔ̃ngweslime ngidé...**

LENT, LENTEMENT

aá maya aá maya, cf. **maya** (*savoir-faire*)

➤ Elle était entrée dans la case lentement • **n dó á gýy aá maya aá maya**

lúḡ-lúḡḡe'e, núḡ-núḡḡe'e [2026 lúḡlúḡe'e, núḡnúḡe'e] (*traînant*)

zheheḡe'e, zheheḡ-zheheḡḡe'e [2026 zheheḡe'e, zheheḡzheheḡe'e] (*lent*)

➤ Tu prends la mouvette et tu remues très lentement • **ká cidek á gúvté á ka lámánó zheheḡ-zheheḡ-zheheḡḡe**

kátá [2026 ká cidek á gúvté á ka lámánó zheheḡzheheḡzheheḡe kátá]

LÉOPARD

káyá

LÈPRE

hútsáḡ [2026 húcáḡ] (*sel de cendre*)

➤ là il y a un homme couvert de lèpre • **ahəsa ndú í hútsáḡ aa vó kumbə ngidé á zhé** [2026 ahsa ndú íhútsáḡ aa vó kumbə ngidé á zé]

LÉPREUX

ndu hútsáḡ [2026 ndu húcáḡ] (*"homme de lèpre"*)

LEPTADENIA HASTATA

lénə zle (*litt. "langue de bœuf"*), cf. **léné** (*langue*)

LEQUEL, LAQUELLE, LESQUELS, LESQUELLES

ánawa, ánongwá (*forme actualisée*), cf. **nawa, nongwa** (*quel*)

➤ Lequel est le chef ? • **bíy ánawa**

(avec, dans, sur -) **mán**

➤ Ce manche dans lequel on met une flèche • **wásl mán ndá píy súlúm ápə sa**

n'importe lequel

nawa-nawa, nongwá-nongwa [2026 nawa nawa, nongwá nongwa], cf. **nawa, nongwa** (*quel*)

➤ quelqu'un de n'importe quel clan • **kwá ndú í tə vóziy nawá-nawá** [2026 kwá ndú ítə vóziy nawá nawá]

LES

(*art. déf.*)

cf. le, la

(*p.o.d.*) (*le p.o.d. est suffixé directement au radical verbal*)

-ta, cf. **tá, ta, tó**

➤ les jeunes gens du chef les recherchent • **gwalahiy bíy tá hasəta** [2026 gwalahiy bíy tá hasta]

➤ On les cuit tous de la même manière • **ndá ndárətó ísótáḡ télé** [2026 ndá ndártó ístáḡ télé]

(*marque du pluriel*)

-háy, -hay, -híy

➤ ils se préparent avec leurs chefs • **tá tíló vá á həḡ aa ndá biyhiy ta** [2026 tá tíló vá áhəḡ aa ndá biyhiy ta]

"les ..." (*ceux qui sont*)

ndíy ("les ...")

➤ Est-ce que les adultes peuvent l'attraper aussi ? • **á sláha a n gəsə ndíy ígər-górrá' ávasa ḡe ?** [2026 á sláha a n gəsə ndíy ígərgóra' ávasa ḡe ?]

LETTRE

d'éléwér (livre)

LEUCAS MARTINICENSIS

ńshifó zay [2026 ńsifó zay]

ńzorokw

sp.

ńshifó ziy zle [2026 ńsifó ziy zle] (litt. "Leucas martinicensis de bœuf"), cf. **ńshifó zay** [2026 ńsifó zay]

LEUR

(p.o.i.) (le p.o.i. est relié au radical verbal par le référent objet)

-ata, -átá, -eta, -étá, cf. **tá, ta, tó**

» Il leur verse du lait sur leur boule de mil • **a n sá báláté wá á gíd á mávər tónɡa sa**

(adj. poss.)

ta

» Ils sont en train de délayer leur boule de mil derrière (l'arbre) • **tá dedó mávər tó tə vóziya'a**

(pr. poss.)

atata

» Ils boivent la leur avec quelqu'un • **tá síy atata aá ndu ngidé**

ataténga'a

LEURRE

wáy (tromperie)

» La beauté des filles est un leurre • **pámby dalahíy á piye aa wáy**

LEURRER AVEC DE FAUSSES PROMESSES

vít-, vite, vute (abuser)

LEVANT (A)

pour le soleil

tusa'a, tus-tussa'a, tushe'e, tush-tusshe'e [2026 tusa'a, tustusa'a, tuse'e, tustuse'e] (soudain)

» Le soleil levant • **páts tushe'e** [2026 pác tuse'e]

LEVANT (N)

vóziy gáy (litt. "derrière de maison"), cf. **vózay** (postérieur)

LEVER

cíd-, cídé, cúdé

» Il a à peine le temps de lever les yeux des arachides, la peau a disparu • **á ga cídekádíy díy tə vanda, búkwíy ásaḃay** [2026 á ga cídekádíy díy tə vanda, búkwíy ásaḃay]

húbər-, húbíré, húbúrá (germer)

» L'arachide a levé • **vandá á húbíré géđ**

slambaḃəd-, slembedəde, slomboḃəda [2026 slambaḃəd-, slembedde, slomboḃəda], cf. **slambaḃ-, slembede, slomboḃa** (se lever pour partir)

» Il lui prit la main et le fit lever • **a n ɡəsámáné ráy, a n slambaḃəda** [2026 a n ɡəsámáné ráy, a n slambaḃəda]

SE LEVER

bakambaḃ

- » D'un bond, ils se lèvent • **tó bakambadé slambadé ta** [2026 *tó bakambadé slambadé ta*]
 » Il se leva d'un bond et se tint debout • **a n gíy bakambadé ná, a n zlátsə na** [2026 *a n gíy bakambadé ná, a n zlátsə na*]

bəkad

- » Tu te lèves, tu retournes chez toi • **ká bəkadəká və ngayí ká kaləkádə ngayá á ngaya** [2026 *ká bəkadəká və ngayí ká kalkádə ngayá á ngaya*]

slambad-, slembede, slomboda

- » Ils se levèrent parce qu'ils étaient furieux • **á ta slambadé tá ágídemán ndəv tá á húbátə na**
 » Je me lève • **í slembedé á ínjúwén**

pour le jour

cíď-, cíďé, cúďé (ouvrir les yeux)

- » Il arrive, il arrive, il arrive et le jour se lève • **á shíké á shíké á shíké á səm a n cíďə na** [2026 *á ské á ské á ské á səm a n cíďə na*]

kúyáh-, kúyéhé, kúyóhwá (jeter)

- » Le jour se lève • **səm á kúyéhé**

LEVER DU JOUR

ńcíďə sám

- » au lever du jour le lendemain • **ńcíďə sám tə mőəngweslime'e**

aa dáy, cf. dáy, díy, diy (œil)

- » Au lever du jour • **aá diy sőma'a / aá diy píríke'e** [2026 *aá diy sőma'a / aá diy píríke'e*]

LEVIER

kwátár (chevalet)

LÈVRE

lèvre inférieure

- tapiy đəf ma** (litt. "morceau de boule de mil de bouche"), cf. **tapiy** (morceau)

LEVURE DE BIÈRE DE MIL

léslé

sáy (marc)

LÉZARD SP.

mokwal

ńdolohw

ńhénenew

ńhwálázay

LIASSES (EN -)

- díce'e, díć-díce'e, dőtsa'a, dőts-dőtsa'a** [2026 *díce'e, díćdíce'e, dőca'a, dőcdőca'a*] (*enroulé*)

LIBATION (FAIRE UNE -)

tsasl-, cesle, tsosla [2026 *casl-, cesle, cosla*]

- » Il fait une libation au pied du mil • **á ceslő zúm á vőziy á daw**
 » Tu entres à l'intérieur et tu fais des libations partout dans sa maison • **á ka dé á gíy á ka tsasləká giy nə ső télė**
 [2026 *á ka dé á gíy á ka caslká giy nə ső télė*]

tsərasl-, ciresle, tsurosla [2026 *cərasl-, ciresle, curosla*] (*bénir*)

- » Et elle fait la libation, ma belle-fille que voilà • **a n gáv cirėsl, ngwázə kərə gá ásásá** [2026 *a n gáv cirėsl, ngwáz kərə*]

LIBELLULE

ńfálíy-mə́túwáz [2026 ńfálíymə́túwáz]

LIBÈRER

pór-, pírė, púrá (vendre), compl. **áwúda** ("dehors")

- » Il faut qu'ils viennent exprès eux-mêmes nous libérer • **sáy mán tá shike áá riy tá á ta sá pórngá áwúda** [2026 sáy mán tá ske áá riy tá á ta sá pórngá áwúda]

LICES D'UN MÉTIER À TISSER

mózokw (ceinture)

LIÉ

lié en bottes

hats [2026 hac]

- » Je les ai liés en bottes • **i mana hats-hattsa'a** [2026 i mana hachaca'a]
 » Tu lies ceux-ci en botte avec une ficelle de coton • **kó hatsó ngərzla ńta áá gwogúmay** [2026 kó hacó ngərzla ńta áá gwogúmay]

pour du bois

ndzala'a, ndzal-ndzalla'a, njele'e, njel-njelle'e [2026 njala'a, njalnjala'a, njele'e, njelnjele'e] (*fagotté*)

LIEN

ńngiyaw

- » Il tresse le lien de son toit • **á tsíy ńngiyaw giy na** [2026 á cíy ńngiyaw giy na]

shele [2026 sele]

- » et tous les liens de leurs pieds se relâchèrent • **á sheló ń tə sákə ndomadzahiy sa téle a m pórə na** [2026 á seló ńta sák ndomajahiy sa téle a m pórə na]

LIER

dzaw-, jewe, dzawa [2026 jaw-, jewe, jawa]

- » Je lie un fagot • **í jewú shəegwe** [2026 í jewú səegwe]
 » et il lui lia pieds et mains avec • **a n dzawa sákə na áá riy na aavóná** [2026 a n jawa sák na áá riy na aavóná]

shuwɔ-, shuwɔe, shuwɔe [2026 suwɔ-, suwɔe, suwɔe] (*ligoter*)

- » Ils le (le bœuf) font tomber par terre. Et ils lui lient les pattes • **á ta tsədə́ á haɔ. Á ta shuwɔe'e** [2026 á ta cədə́ áhaɔ. Á ta suwɔe'e]

lier une sauce

nguɔ-, nguɔe, nguɔa

- » Si tu as du Grewia, tu en ajoutes pour qu'il te la lie simplement • **ká ngwátsə́ tə shəkwér, mán tə mitedɔ, paná á díy a n nguɔakə́ mónokwa** [2026 ká ngwácə́ tə shəkwér, mán tə mitedɔ, paná á díy a n nguɔakə́ mónokwa]

LIEU

sám

- » On va et on cherche un lieu où il y a de l'argile • **ndá dé á nda dá wayí səm rəbasl**

lieu de résidence

ńndzáy [2026 ńnjáy]

- » Mon lieu de résidence est celui-ci depuis longtemps • **ńndziy gə́ wunó kumba** [2026 ńnjiy gə́ wunó kumba]

lieu d'abondance

gada (*trésor*)

au lieu de

tədiy (litt. “de l’œil de”), cf. **tə** (dans)

» Il lui donnera un serpent au lieu d'un poisson • **á dá vanə shəeshúkw tədiy kílf** [2026 á dá vanə səsúkw tədiy kílf]

tenir lieu

gad-, gedə, gwađa (parler)

» C'est lui qui te tient lieu de père • **nónga' á n gadákə bábə ngaya** [2026 nónga' á ngadákə bábə ngaya]

avoir lieu

gá, gáy, gáw (faire)

» à quel signe reconnaîtra-t-on que cela va avoir lieu ? • **mán nta' á dá gáy, ngá dá géle tə mé ?**

LIGNAGE

ḃúlóm

» Leur clan a deux branches certes, mais ils sont du même lignage • **vəziy tə cew bə ká, gid ḃulum tə sətád** [2026 vəziy tə cew bə ká, gid ḃulum tə stád]

káyókw (lignage maternel)

LIGOTER

juwḃ-, juwḃe, juwḃe

» Je ligote un bœuf • **í juwḃə zle**

shuwḃ-, shuwḃe, shuwḃe [2026 suwḃ-, suwḃe, suwḃe]

» Ils le (le bœuf) font tomber par terre. Et ils le ligotent • **á ta tsədə á haḃ. Á ta shuwḃe'e** [2026 á ta cədə áhaḃ. Á ta suwḃe'e]

LIMITE

kuma

ma (bouche)

» jusqu'à la limite de la terre • **ném á nndikə mə gid hákəda** [2026 ném á nndikə mə gid hákda]

LIMPIDE

pour le temps

kələts-kələttsa'a, kilic-kilicce'e [2026 kələckələca'a, kilickilice'e]

» Le temps est limpide • **səm kələts-kələttsa'a** [2026 səm kələckələca'a]

pour un liquide

kəḃəts-kəḃəttsa'a, kidic-kidicce'e [2026 kəḃəckəḃəca'a, kidickidice'e] (clair)

» Va et tu verras que l'eau est limpide dans la calebasse • **dó á ka dá warə yim kəḃəts-kəḃəttsa tə kwokwáy** [2026 dó á ka dá warə yim kəḃəckəḃəca tə kwokwáy]

LINURGUS OLIVACEUS

nngərzla

LION

mariy Zhélé (litt. “le gros de Jélé”), cf. **maray**

LIQUÉFIER

wúyám-, wúyéme, wúyámá (dissoudre)

LIQUIDE (A)

céléh-céléhhe'e [2026 cələhcələhe'e] (liquide)

cílwúre'e, cílwúr-wúrre'e [2026 cílwúre'e, cílwúrúre'e] (liquide)

» Elle ne devient pas liquide • **á gíy aa ícílúwúre' ázəbay** [2026 á gíy aa ícílúwúre' ázəbay]

náb-náɓa'a, néɓ-néɓɓe'e [2026 nábna'a, néne'e] (liquide)

» La boule de mil est liquide • **mávər néɓ-néɓɓe'e** [2026 mávər néne'e]

səhatata'a

» J'ai une diarrhée très liquide • **á hadiyí səhatata'a**

LIQUIDE AMNIOTIQUE

índeɛɛɛ

LIRE À VOIX HAUTE

nj-, njé, njé (raconter)

» Comprends-tu bien ce que tu lis ? • **ká tsóna súkwíy mán ká nje wuna bə dé ?** [2026 ká cóna skwíy mán ká nje wuna bə dé ?]

LISSAGE D'UN SOL

índedíɛ (polissage)

LISSER

kəluwɔ-, kiluwɔ, kəluwɔ

» on le lisse avec de l'huile de caillédraat seulement ? • **ndá kəluwɔ' aa mbárə tsəndád sətád giné dé ?** [2026 ndá kəluwɔ' aa mbár cəndád stád giné dé ?]

kəslah-, kislehe, kuslohwa

» Il lisse l'intérieur de la marmite • **á kislehə shidɛf** [2026 á kislehə sidɛf]

səmbəɔ-, shimbide, sumbuɔa [2026 səmbəɔ-, simbide, sumbuɔa] (caresser)

» Si tu n'as pas l'intention de lui mettre une anse, tu la lisses comme ceci (avec une feuille) simplement • **“Í vanə ríy aa vá áaɓa” aa kə ba, səmbəɔa' árə sə méne**

slurb-, slurbɛ, slurbə

» Je lisse ma maison • **í slurbə giy ga**

LIT

leshúw [2026 lesúw] (lit en terre)

páts [2026 páɛ] (lit traditionnel en planche)

səm ímmene (litt. “endroit pour passer la nuit”), cf. **sám** (lieu)

LIVIDE

kwel-bur-burre'e, kwel-bəbur-burre'e [2026 kwelburbur'e, kwelbəburbur'e] (anémie)

LIVRE

ɛɛɛɛɛ

LOBE DE L'OREILLE

kudəf zɛmbábɛ (litt. “crapaud d'oreille”), cf. **kudaf** (crapaud)

LOIN

diré [2026 dré]

» Ta maison est loin ? • **giy ngayí diré dé ?** [2026 giy ngayí dré dé ?]

wusa, wusata

» Nous venons de loin là-bas • **ngá shikə tə wusata** [2026 ngá skə tə wusata]

ce.celui.celle qui est loin

ńdíre'e, ńdíré-díre'e [2026 ńdre'e, ńdrédre'e]

au loin

ágíde'e, cf. **ágíde**

- » En cas de rhume, on lui dit tout de suite... “va au loin, mon enfant !” • **mán náré madamé langá dokw...** “ká dó ágíde a kərə ga” aa ndíy kám

LOINTAIN

tə dák, cf. **dák** (campagne)

- » tu appelles un lointain parent • **ká bahaná á kərə kərə māmə ngayí tə dák**

LONG

dzégóláwa'a, dzégóláw-láwwa'a [2026 jégóláwa'a, jégóláwóláwa'a]

dzol-dzólóla'a [2026 joljólóla'a] (flottant)

- » Il a de longues jambes • **sákə nǝ dzol-dzólóla'a** [2026 sák nǝ joljólóla'a]

jike'e, jik-jikke'e [2026 jike'e, jikjike'e] (long et droit)

- » “Demain matin, je veux des piquets longs et droits sans noeuds, et qui ne soient pas tordus.” • **“ángweslim aa pírík í wáyí ńcibǝ njik-jikke'e, diy á za aa vǝ ǝay, n dzará' ázǝǝay”** [2026 “ángweslim aa pírík í wáyí ńcibǝ njikjike'e, diy á za aa vǝ ǝay, n jará' ázǝǝay”]

zádáwa'a, zádáw-zádáwwa'a, zhédéwe'e, zhédéw-zhédéwwa'e [2026 zádáwa'a, zádáwzádáwa'a, zédéwe'e, zédéwzédéwe'e]

- » Il a un long cou • **dáyí nǝ zádáwa'a**

zátáta'a, zátát-zátátta'a, zhététe'e, zhétét-zhététte'e [2026 zátáta'a, zátátzátáta'a, zététe'e, zététzététe'e]

- » Il fait un long saut • **á ndzǝvíy zátát-zátátta'a** [2026 á njǝvíy zátátzátáta'a]
» Il y a une longue file de chèvres • **ǝókwíy zátáta'a**

zǝrǝt-zǝrǝtta'a, zhírít-zhírítte'e [2026 zǝrǝtzǝrǝta'a, zírítzírítte'e]

- » Elle a les jambes longues comme une biche • **ńzhírít-zhírít á sák árǝ mángázáw** [2026 ńzírítzírít á sák árǝ mángázáw]

LONGTEMPS

felik felik (long)

- » Leurs femmes ont eu beau attendre longtemps, ils ne sont pas venus • **ngwaziy tǝ tá ga zhére felik felik tá shikǝ tǝ ǝa** [2026 ngwaziy tǝ tá ga zére felik felik tá skǝ tǝ ǝa]

kumba (beaucoup)

- » Ca fait longtemps que je vis ici • **ńndziy gǝ wunǝ kumba** [2026 ńnjiy gǝ wunǝ kumba]

ńndzáy [2026 ńnjáy]

- » Depuis longtemps il ne porte plus de vêtement • **ńndzíy kumbá á víy maslaka aa vá ásaǝa** [2026 ńnjíy kumbá á víy maslaka aa vá ásaǝa]
» Il y a longtemps • **ńndzíy á zhé** [2026 ńnjíy á zé]

páts páts [2026 pác pác], cf. **páts** (soleil) [2026 pác]

- » Cela dure longtemps • **á gíy páts páts** [2026 á gíy pác pác]

il y a longtemps

ánaná ánanǝ kaǝa (litt. “c'est celui-ci c'est celui-ci ce n'est pas”), cf. **nana, nanay** (ceci)

LONGUEUR (DE MEME -)

ǝéǝéǝé'e, ǝótsótsa'a [2026 ǝéǝéǝé'e, ǝócóca'a]

- » Ses bras sont de même longueur • **riy ná dóécóce'e**

LOTI

wuḑek-wuḑekke'e [2026 wuḑekwuḑeke'e]

- » J'ai loti mon champ de mil • **i kózla giy daw gó wuḑek wuḑek kátá**

LOUCHE

ndelek (calebasse-louche)

prendre dans une louche

ḑew, daw, cf. ḑaw-, ḑewe, ḑawa

- » Alors tu sors ton produit d'un coup de louche • **ayi kó ḑew kitewuká sukwiý ngayí méne** [2026 ayi kó ḑew kitewká skwiý ngayí méne]

LOUCHÉE

hirew

- » Je lui donne une louchée de bouillie • **í hirewénó meréwéd**
 » Tiens, une louchée de sauce sur la boule de mil • **hiréw, lák tə véziy mávár**

kabat, kebet

- » Est-ce qu'on en prépare beaucoup ? - De la boule de petit déjeuner ? Seulement une petite louchée • **ndá tíya' avátíy ḑé ? - Á nówuré á gíya ḑé ? kebet kátó gine**

LOUDETIA

simplex

matasay

LOUER

shíbén-, shíbéné, shúbóéné [2026 síbén-, síbéné, súbóéné]

- » Je loue l'enfant • **í shíbénó kórá** [2026 í síbénó kórá]

zlóbá, zlóbáy, zlóbáw

- » Ils louent un grand dieu • **tá zlóbíy zhígíló mbiya'a** [2026 tá zlóbíy zígíló mbiya'a]

LOUP-GAROU (PERSONNE CHANGÉE EN ANIMAL DANS LE BUT DE PORTER MALHEUR)

cékúrmbesl

LOUPÉ (N)

dokwal

- » Ce tir de flèche est loupé • **dokul á súlum wuna**

LOURD, LOURDEMENT

ḑabaka'a, ḑabak-ḑabakka'a, dibekke'e, dibek-dibekke'e [2026 ḑabaka'a, ḑabakḑabaka'a, dibekke'e, dibekdibekke'e]

- » Il pose les pieds par terre lourdement • **á mbécé áhóḑ ḑabaka'a**

ḑázla'a (indigeste)

- » La patate douce est lourde sur l'estomac • **dankálíy á ndzaye aa ndəv ḑázla'a** [2026 dankálíy á njaye aa ndəv ḑázla'a]

ḑomórúkwa'a, ḑomórúk-w-rúkkwa'a, ḑoemórúkwe'e, ḑoemórúk-w-rúkkwe'e [2026 ḑomórúkwa'a, ḑomórúkwrúkkwa'a, ḑoemórúkwe'e, ḑoemórúkwrúkkwe'e]

- » La pierre magique est lourde • **módórús ḑomórúkwa'a**

kiléw-kilewwe'e, káláw-kálawwa'a [2026 kiléwkilewe'e, káláwkálawa'a]

- » L'enfant avance lourdement, comme collé au sol • **kórá á dí kiléw-kilewwe'e** [2026 kórá á dí kiléwkilewe'e]

ndúbókwa'a, ndúbókwe'e

tor-torora'a, tøer-tøerøere'e [2026 tortorora'a, tøertøerøere'e]

» Elle tombe par terre lourdement • á kelé áhóð tor-torora'a [2026 á kelé áhóð tortorora'a]

être lourd

ndzál-, njélé, ndzólá [2026 njál-, njélé, njólá] (peser)

» Cette pierre est lourde • kwa wuná á njéló kumba

LOURDAUD

ngéḡ-ngéḡbe'e, ngáḡ-ngáḡba'a, ngéḡ-ngéḡébe'e, ngáḡ-ngáḡába'a [2026 ngéḡngébe'e, ngáḡngába'a, ngéḡngéébe'e, ngáḡngáába'a]

LOVÉ

díce'e, díce-díce'e, dótta'a, dótts-dóttsa'a [2026 díce'e, dícdíce'e, dóca'a, dócdóca'a] (enroulé)

» Il y a un serpent lové dans la maison • shoeshúkw díce tə gáy [2026 soeshúkw díce tə gáy]

dimkide'e, dimkid-dimkidde'e [2026 dimkide'e, dimkiddimkide'e]

hwórúvka'a, hwórúvúkw-vúkkwa'a, hwórávke'e, hwórávúkw-vúkkwe'e [2026 hwórúvka'a, hwórúvúkwvúkkwa'a, hwórávke'e, hwórávúkwvúkkwe'e]

» Il enroule sa corde sur elle-même. • á páðká húbə nə hwórúvka'a [2026 á páðká húbə nə hwórúvka'a]

SE LOVER

páð-, péðé, pódá (enrouler), compl. va ("corps")

» et une vipère cornue en sortit et se lova autour de son bras • á nítimish ngide a n hakáðá áwúda təpa a m páðanə va aa ráy [2026 á nítimish ngide a n hakáðá áwúda təpa a m páðanə va aa ráy]

LOXODONTA AFRICANA

bikine

LUCIOLE

midə watsak [2026 midə wacak] (litt. "sorcier de poulet"), cf. mide (sorcier)

LUEUR

ńhílá sám

» Je guette une lueur du fond de mon abri • í zhírdə ńhílá sám tə huð bodom [2026 í zírdə ńhílá sám tə huð bodom]

LUFFA CYLINDRICA

zlóngwáts [2026 zlóngwác]

LUI

(p.o.i.) (le p.o.i. est relié au radical verbal par le référent objet)

-ana, -áná, ena, éná, cf. ná, na, ń

» Et je lui frotte la poitrine avec. Je prends de la graisse de mouton pour lui en masser la poitrine • a i lámáná á ndəv na aavéná. A i cí mbəzə tambók a i tilenə ndav

» Donne-lui un peu de mil • vánə daw

(pr. subst.)

nóng'a

» Lui, il chante • nóng'a á slíy dímesh [2026 nóng'a á slíy dímes]

lui-même

áá riý na (litt. "avec sa main"), cf. ráy, riý, riý

LUIRE

zlázláy-, zlézléyé, zlózlóyá (briller)

LUISANCE (EFFET DE LA TRANSPIRATION)

ízlézléye (brillant)

LUISANT

kázl-kázzla'a [2026 kázlkázla'a] (brillant)

- » après tu dirais qu'elle est comme une boule de mil luisante de graisse en surface • azón ká gadó “náró dáf dé” aa kó kázl-kázl-kázl-kázzla kátá [2026 azón ká gadó “náró dáf dé” aa kó kázlkázlkázlkázla kátá]

ngázl-ngázzla'a, ngézl-ngézzle'e [2026 ngázlngázla'a, ngézlngézzle'e]

wár-wárra'a, wér-wérre'e [2026 wárwára'a, wérwére'e] (brûlant)

- » Ton œil est luisant • diy ngayí wér-wérre'e [2026 diy ngayí wérwére'e]

wút-wúttá'a, wút-wútte'e [2026 wútwúta'a, wútwúte'e]

- » Son front est luisant • mädíy wút-wúttá'a [2026 mädíy wútwúta'a]

dóezlóezle'e (forme palatalisée), cf. dózlózlá'a, dóezlóezle'e

LUMIÈRE

páts [2026 pác] (soleil)

- » la lumière diminue (début d'après-midi) • páts n hijeké'é [2026 pác n hijeké'é]

vogu níweré dáy (litt. “feu - voir - œil”), cf. vogwa (feu)

- » Et cet homme demanda de la lumière et courut à la maison • á ndu sa a n dzuhwádó vogu níweré dáy, a n háw á gáy [2026 á ndu sa a n juhwódó vogu níweré dáy, a n háw á gáy]

lumière du jour

sám (lieu)

- » et ils ont attendu la lumière du jour • á ta zhéré mán á sóm a n cídé [2026 á ta zéré mán á sóm a n cídé]
» et la lumière du jour se transforma en nuit • á sóm a n gə na aa vad'

LUMINEUX

ndzaya'a, ndzay-ndzayya'a, njeye'e, njeý-njeýye'e [2026 njaya'a, njaynjaya'a, njeye'e, njeýnjeýye'e]

- » La maison est lumineuse (la maison laisse entrer la lumière) • páts á weró tə gý ndzay-ndzayya'a [2026 pác á weró tə gý njaynjaya'a]

LUNDI

letine

LUNE

kiya

- » Tu le plies en forme de lune ? - Tu le plies comme ça et tu l'attaches avec soin • ká pásla kiya ? - Ká pásla kátá á ka mana mbólá-mbólá [2026 ká pásla kiya ? - Ká pásla kátá á ka mana mbólá mbólá]
» La lune se lève tard • kiýi n ndəhá tə gáy

en forme de croissant, à la nouvelle lune

pəslara'a, pislere'e

- » C'est la nouvelle lune • kiýi pislere'e

pleine lune

kiýi dām (litt. “lune de fille”), cf. kiya

LUNETTES

daləgara [2026 **dalgara**]

kwátərma

LUSTRER UN FRUIT DANS LE CREUX DE LA MAIN

górngázl-, gírngézlé, gúrngwázlá (*frotter*)

» Je lustre un fruit • **í gírngézlé nýi wáf**

LUTTE TRADITIONNELLE

wúdíy gwadar (*litt. “force de hanche”*), cf. **wúdíy**

» Cette lutte traditionnelle, elle fait partie des jeux que les hommes préfèrent • **wúdíy gwadər sə dɔkw, ń təvá ńngelégid wálíy mán ndohíy tá wáya kumba** [2026 **wúdíy gwadər sə dɔkw, ńtəvá ńngelégid wálíy mán ndohíy tá wáya kumba**]

LYCANTHROPE (PERSONNE CHANGÉE EN ANIMAL DANS LE BUT DE PORTER MALHEUR)

cékúrmbsl

LYCAON PICTUS

kədə dák (*litt. “chien de campagne”*), cf. **kəda** (*chien*)

LYCOPERSICON ESCULENTUM

túmát (*ajout FH*)